

Startdatum gewenst voor onderhandelingen over toetreding Turkije tot Europese Unie

In de tweede helft van 2004 hoopt Turkije op een definitieve datum waarop het de onderhandelingen over toetreding tot de EU kan beginnen. Nederland bekleedt op dat moment het EU voorzitterschap. Stichting Het Portaal organiseerde, in samenwerking met Instituut Clingendael en de Europese Beweging Nederland (EBN), op 31 mei 2003 in Rotterdam een dag over dit thema. 's Middags waren er werkgroepen en een expertdebat in Hotel New York. De avond in het NAI bestond uit een speech van de Turkse ambassadeur en een publieksdebat.

Op grond van de geschiedenis of de geografie valt geen eenduidig antwoord te geven op de vraag of Turkije tot 'Europa' behoort of tot 'Klein-Azië'. **Joost Lagendijk**, lid van het Europees parlement voor GroenLinks en middagvoorzitter, plaatst het thema van de dag, "Turkije in de EU: debat over de grenzen van Europa", in historisch perspectief. In 1966 tekende de EG als voorloper van de EU met Turkije een associatieverdrag als voorbode van toetreding. In die tijd was de EG vooral een economisch samenwerkingsverband. De huidige EU is echter meer dan een economisch machtsblok. Mogelijk nieuwe toetreders dienen naast economische criteria, ook te voldoen aan politieke voorwaarden en aan de verplichtingen die voortvloeien uit het zogenaamde *acquis communautaire*. Laatste zijn de bijna 80.000 wet- en rechtsregels op terreinen als bijvoorbeeld voedselveiligheid, accountantsstandaarden, consumentenbescherming en vrij verkeer van goederen en diensten. Pas wanneer een kandidaat-lidstaat voldoet aan deze zogenaamde 'Criteria van Kopenhagen' kunnen de onderhandelingen met de EU beginnen. Deze criteria staan centraal tijdens deze dag die 's middags door bijna 100 en 's avonds door zo'n 70 mensen werd bezocht.

Turkije heeft tijdens de Europese Top van Helsinki in 1999 de status van kandidaat-lid gekregen en de huidige Turkse regering Erdogan heeft concrete stappen gezet op het pad naar meer democratie en rechtsorde. Het is de "ironie van de geschiedenis", zo stelt Lagendijk, dat juist nu de EU zich bezint op haar identiteit en bovendien tien nieuwe lidstaten verwelkomt.

Tijdens zijn *keynote speech* stelt PvdA Europarlementariër **Max van den Berg** geen "historische opdracht" of urgentie te voelen om Turkije in de EU op te nemen. Een gevoel wel aanwezig bij de toetreding van bijvoorbeeld Polen en Tsjechië. Het is

dan ook vanuit dit gemis, dat hij een fundamenteel debat over Turkije en de EU van groter belang vindt dan een soortgelijk traject voor de huidige tien kandidaat-lidstaten. Hun toetreding is onderdeel van een logische historische ontwikkeling. Van den Berg pleit dan ook voor een Europees referendum voor de Turkse toetreding. Een mening, sterk bekritiseerd gedurende de dag.

Tevens denkt hij dat de EU zich momenteel aan Turkije zou vertellen. Immers is er nog geen werkend bestuursmodel voor de EU met 25 leden gevonden. Voorts zijn er binnen de Criteria van Kopenhagen een aantal prangende vraagstukken die dienen te worden opgelost.

Als zogenaamde 'hoeder van het kemalisme' zijn hoge militairen op tal van civiele posities aanwezig en dat is in Europa ongewenst. Maar ook de bestuurlijke vernieuwing dient te worden doorgevoerd, zoals verkleining van het staatsapparaat, de bestrijding van de corruptie en decentralisatie van het bestuur. Tevens is er natuurlijk de handhaving van de mensenrechten.

Tijdens de middag in Hotel New York worden de drie criteria in drie parallelle werkgroepen nader geanalyseerd.

Werkgroep Politieke criteria

Hoogleraar Turkse Talen en Culturen van Universiteit Leiden, **Erik-Jan Zürcher**, leidt de werkgroep over de politieke criteria. Het recent verschenen rapport van de Commissie Oostlander (Europees Parlement), noemt de belangrijkste punten. Ondanks forse vooruitgang bestaan in Turkije nog een reeks belangrijke beperkingen ten aanzien van volledige uitoefening van fundamentele rechten en vrijheden, zoals van meningsuiting, vreedzame vergadering, vereniging,

godsdienst en recht op beroep. De rol van het leger wordt in de werkgroep verschillend geïnterpreteerd. Maar twijfel over een vrijwillig terugtrekkende militaire kaste voert toch de boventoon. Is Turkije wel stabiel, wanneer het politieke bestel - het kemalsime - slechts overeind gehouden kan worden door een continue indirecte dreiging van militair ingrijpen? Kun je dan spreken van een democratische rechtsstaat? Ook hier geldt volgens diverse deelnemers, dat de EU steeds nieuwe eisen stelt, de ene keer bijvoorbeeld over Cyprus, de andere keer over de economie. De EU vormt in die zin een bewegend doel en een handreiking zou op zijn plaats zijn. Doch, zo stelt Zürcher, "de politieke realiteit is niet de reële realiteit".

In de werkgroep over de economische criteria, geleid door Eerste Kamerlid voor de VVD, **Wim van Eekelen**, valt ook een positief geluid te horen. Turkije kan met haar snel groeiende bevolking een bijdrage leveren aan de economische productiviteit van de vergrijzende EU. Bovendien zal de economische ontwikkeling van Turkije door toetreding flink worden gestimuleerd. "De EU moet zo spoedig mogelijk economische toelatingscriteria voor Turkije vaststellen, met nadruk op stabiliteit: inflatiebeperking en terugdringing van het overheidstekort", zo stellen deelnemers aan de werkgroep. Daarnaast zou "bilaterale (Nederland-Turkije) economische samenwerking moeten worden bevorderd, met name op het gebied van kennisoverdracht". Het lage opleidingsniveau en de achterstand in de landbouw vormen volgens sommigen het struikelblok voor verdere economische ontwikkeling.

Jan Rood, hoogleraar Politieke Economie aan de Universiteit Utrecht en hoofd Onderzoek van Clingendael, leidt de werkgroep over het *acquis communautaire*, oftewel het 'legislatieve criterium'. Kan Turkije de verplichtingen van het EU lidmaatschap op zich nemen? Deze vraag wordt voor een deel beantwoord met de wedervraag: "wil Turkije wel oprecht aan de eisen voldoen?". In de werkgroep bestaat twijfel of de Turkse bereidheid wel uit het hart komt. Daarbij zijn veel Turken argwanend ten aanzien van beloften van Europese zijde, of zoals wordt geopperd: "Turkije vraagt niet om een termijn, maar om vertrouwen". Voorts zou Turkije op een aantal gebieden in aanmerking moeten komen voor een overgangperiode, maar dit moeten uitzonderingen zijn. Aandacht dient ook uit te gaan naar marktwerking in de landbouwsector en het ontwikkelen van een milieubeleid.

Met de terugkoppeling van de workshopresultaten begint het expertdebat. "Toetreding van Turkije tot de EU zal van grote invloed zijn op de integratie van Turken in de Nederlandse samenleving", zo stelt **Ayhan Tonca**, voorzitter van Stichting Inspraakorgaan Turken in Nederland. **Nebahat Albayrak**, Tweede Kamerlid voor de PvdA, wijst in deze op de gevaren die schuilen in een referendum over toetreding van Turkije. Veel mensen zullen niet zo zeer stemmen over deze toetreding, maar eerder via hun stem uiting geven aan hun mening over de mate van integratie van Turken in Nederland. Een afwijzing kan ook negatieve gevolgen

hebben voor dit integratieproces. Zowel Tonca als Albayrak vinden de Criteria van Kopenhagen voor Turkije van groot belang. Of Turkije nu toe treedt of niet. Immers dient het land verder te moderniseren. Albayrak wijst in deze op de grote verschillen tussen stad en platteland.

Het ontbreken van een *civil society* of het gebrek aan zicht hierop, wordt door de EU versterkt door een nadrukkelijke oriëntatie op de 'staat' in plaats van op burgerorganisaties. Juist het aangaan van banden met deze organisaties zou zo'n *civil society* versterken. Jan Rood is van mening dat het niet geheel bereiken van de Criteria geen reden hoeft te zijn om af te zien van onderhandelingen. Totnogtoe zijn alle onderhandelingen gestart, zonder dat volledig aan de Criteria was voldaan. Onderhandelingen kennen hun eigen dynamiek. Van Eekelen wijst in deze op de snelheid waarmee Portugal en Spanje hun samenleving hebben omgevormd tot stabiele democratieën, geheel passend bij de EU.

Zoals reeds naar voren is gekomen tijdens de workshops, wordt ook tijdens het expertdebat ingegaan op het wederzijds wantrouwen. Tonca spreekt over alternatieven voor het EU-lidmaatschap, mocht de EU niet spoedig tot onderhandelingen besluiten. Rood en Zürcher betwijfelen of deze realistisch zijn. Het is echter wel de verantwoordelijkheid van politici om het vraagstuk van Turkije serieus te behandelen.

Het avondprogramma vond plaats in het Nederlands Architectuur Instituut (NAi) in Rotterdam en stond onder voorzitterschap van **Paul Meerts**, adjunct directeur van Instituut Clingendael. Zo'n 70 mensen luisterden naar de openingspeech door de kersverse Turkse ambassadeur in Nederland **Tacan Ildem**.

Ambassadeur Ildem

Volgens Ildem vormt de toekenning van het kandidaat-lidmaatschap van de EU in Helsinki in 1999 aan Turkije, een keerpunt in de ontwikkeling van zijn land. Sinds dat moment zijn tal van grondwettelijke en juridische veranderingen doorgevoerd die Turkije moeten voorbereiden op de onderhandelingen.

Enige conclusies naar aanleiding van de dag

1. Versterken van wederzijds vertrouwen

De EU dient (meer) duidelijkheid te verschaffen en betrokkenheid te tonen over de toekomst van Turkije in de EU. Er dient substantieel geïnvesteerd te worden in wederzijds vertrouwen en constructieve dialoog. De Criteria van Kopenhagen, dus de politieke, economische en legislatieve criteria zijn daarbij leidend.

2. EU en Turkije starten toetredingsonderhandelingen

Het bepalen van een datum waarop toetredingsonderhandelingen tot de EU kunnen beginnen zal voor Turkije stimuleren om de transitie naar een 'civil society' door te zetten. Deze hervormingsgezindheid dient echter ook voort te komen uit een eigen behoefte te moderniseren, los van de toetredingswens. Dit moet tot uiting komen in daadwerkelijke resultaten in de tweede helft van 2003 en 2004.

3. Een referendum: "bezint eer gij begint"

Een EU referendum over de Turkse toetreding vormt een bron van discussie. Simplificatie van de werkelijkheid, maar bovenal de schijn van 'ongelijke behandeling' ten opzichte van de huidige toetreders, kan de relatie - ook waar het gaat om integratie van de Turken in de huidige lidstaten - verkillen.

4. Invloed van het leger beknootten

De rol van het leger in de Turkse maatschappij dient te worden teruggedrongen. Dit dient onder andere parallel te lopen aan een versterking van het maatschappelijke middenveld.

"Passie" is nodig, maar de evaluaties moeten plaats vinden op basis van zakelijke en objectieve criteria. "Turkije vraagt geen voorkeursbehandeling, maar wel een gelijke behandeling", zo stelt hij. Het zou dus ook vreemd zijn wanneer er over de toetreding van Turkije bijvoorbeeld een Europees referendum zou worden gehouden. Nog vóór de zomer zal het parlement alle benodigde juridische vraagstukken, genoemd in de Criteria van Kopenhagen' behandelen. Deze ontwikkelingen zullen ook terugkomen in het 'Voortgangsrapport' over Turkije van 2003. "Nu kan gedurende 2004 worden gekeken in hoeverre Turkije daadwerkelijk voortgang weet te boeken."

De Top van Kopenhagen, eind 2002 was voor Turkije een frustrerende ervaring, zo stelt Ildem. De verwachtingen waren hoog gespannen en het is belangrijk dat de EU duidelijkheid verschaft over haar daadwerkelijke *commitment* jegens Turkije. Paul Meerts benadrukt dat 'vertrouwen' een belangrijke rol schijnt te spelen in de discussie. In de komende periode is het volgens de ambassadeur belangrijk om stereotypen rond Turkije te ontzenuwen en een correct beeld van zijn land te schetsen. "Alleen zo kan de EU-burger een zakelijke discussie voeren", zo stelt hij. Tot zijn voldoening merkt hij in Nederland "dat de vraag niet zo zeer gaat over 'of' Turkije lid kan worden van de EU, maar eerder over de vraag 'wanneer' dit dan kan gebeuren". Logischerwijs kan Ildem weinig waardering opbrengen voor het Rapport Oostlander van het Europees Parlement. Dit zeer kritische rapport leidt volgens Ildem eerder tot polarisatie dan tot een vruchtbaar debat. De in het stuk gewraakte rol van het leger neemt immers af.

Het einde van de dag werd afgesloten met een stemming: wie is er nu eigenlijk voor toetreding van Turkije binnen een jaar 12? Zo'n 75% van het in het NAI verzamelde publiek steekt zijn of haar hand op!